

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**Прядок взаємодії інспектора підрозділу ювенальної превенції з
неповнолітніми, які стали жертвами насильства**

КИЇВ-2018

УДК: 343.85+159.9:34.01

Прядок взаємодії інспектора підрозділу ювенальної превенції з неповнолітніми, які стали жертвами насильства [Текст]: аналіт. огляд / Костюк В.Л., Литвин В.В., Мозоль В.В., Галустян О.А. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2018. – 40 с.

Рецензенти:

Кудерміна О.І. - завідувач кафедри юридичної психології, доктор психологічних наук, доцент.

Авторський колектив:

Костюк В.Л. – завідувач наукової лабораторії з проблем забезпечення публічної безпеки і порядку, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Литвин В.В. – науковий співробітник наукової лабораторії з проблем забезпечення публічної безпеки і порядку;

Мозоль В.В. – старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем забезпечення публічної безпеки і порядку, кандидат юридичних наук;

Галустян О.А. - старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення ННІЗДН, кандидат юридичних наук.

Схвалено та рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 3 від 14.11. 2018 р)

В методичних рекомендаціях розкрито правові засади діяльності превентивних підрозділів Національної поліції України.

Проаналізовано основні повноваження підрозділів ювенальної превенції в попередженні застосування насильства до неповнолітніх.

Охарактеризовано основні вікові групи неповнолітніх та особливості їх розвитку.

Розкрито основні види насильства, які застосовують до неповнолітніх та негативні наслідки таких діянь.

Визначено основні етапи встановлення взаємодії інспектора ювенальної превенції з неповнолітніми, які зазнали насилля.

Відзначено метод «Зелена кімната» як дієвий метод встановлення довірливої комунікації поліцейського з неповнолітньою особою, яка зазнала насильства.

Методичні рекомендації розраховані на працівників Національної поліції, науково-педагогічний склад, ад'юнктів, здобувачів та курсантів вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання.

ПЛАН

Вступ.....	4
1. Правові засади діяльності превентивних підрозділів Національної поліції України.....	6
1.1 Правове забезпечення діяльності превентивних підрозділів Національної поліції України.....	7
1.2 Повноваження підрозділів ювенальної превенції.....	9
2. Реагування інспекторів ювенальної превенції на випадки застосування насилля до неповнолітніх.....	15
2.1. Діти як група ризику: основні ознаки застосування насилля до неповнолітніх.....	15
2.2 Етапи встановлення взаємодії інспектора ювенальної превенції з неповнолітніми, які зазнали насилля.....	24
2.3 Методика «Зелена кімната» при опитуванні неповнолітніх.....	33
Висновок.....	37
Список використаних джерел.....	39

ВСТУП

В Україні, як і у всьому світі, проблема захисту щасливого дитинства набуває глобальних масштабів. Насильство над неповнолітніми є одним із найбільш разючих випадків порушення прав людини. Випадки застосування насильства до неповнолітніх в більшості залишаються латентними. Пояснюється це тим, що неповнолітні найбільш вразливі до насильства через свою психічну, фізичну, соціальну незрілість та цілковиту підлеглість дорослим і не завжди готові поскаржитися на дії з боку кривдників.

Зазвичай, неповнолітні стають терпимі до насильства через страх зганьбити сім'ю, страх помсти з боку кривдників, страх стати об'єктом осуду чи фінансову залежність. Такі причини поступово призводять до знищення неповнолітнього як особистості, деформації його ціннісних, моральних, духовних орієнтацій. І тому, насильство в сім'ї, жорстоке поводження з дітьми, аморальні методи виховання неповнолітніх розглядаються як одна соціальна проблема, яка входить у сферу професійних інтересів підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України.

Саме підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України покликані займатися питаннями захисту прав і законних інтересів дітей, проведенням профілактичної роботи в дитячому середовищі, установленням місцезнаходження дітей у разі їх зникнення безвісти, виявленнях та попередженнях адміністративних і кримінальних правопорушень, учинених стосовно неповнолітніх, плануванням та організацією роботи з неповнолітніми, які стали жертвами насильницьких злочинів.

Варто зазначити, що планування та організація роботи з неповнолітніми, які стали жертвами насильницьких злочинів є найбільш складним психологічно насиченим процесом діяльності представників ювенальної превенції, так як вони одні з перших опиняються поряд з потерпілим після вчинення стосовно нього правопорушення. Неповнолітній, який зазнав стрес викликаний насильством не відразу повертається у свій нормальний стан і тому, ювенальники повинні виробити чіткий алгоритм встановлення комунікаційної взаємодії з жертвою

насилля, щоб одночасно отримати необхідну інформацію щодо кривдника та не нашкодити потерпілому. Ця робота вимагає часу, гнучкості, творчості та максимального використання можливостей спеціально облаштованого середовища.

Насильство – складна проблема, тому не можна очікувати її швидкого і повного вирішенні навіть при наявності штату високопрофесійних фахівців. Для налаштування комунікації з неповнолітніми жертвами насилля інспектору ювенальної превенції потрібно надати певну психологічну допомогу та підтримку. Саме це допоможе налагодити продуктивний діалог з жертвами-підлітками із залученням батьків, юристів, психотерапевтів, підліткових гінекологів, сексологів і наркологів.

Розділ І. Засади діяльності превентивних підрозділів Національної поліції України

Виконання завдань, що стоять перед підрозділами Національної поліції, передбачає реалізацію принципів, заснованих на визнанні загальнолюдських цінностей, поваги до прав і свобод людини, визнання їх пріоритету у взаємовідносинах з державою. Одним з головних завдань підрозділів, які забезпечують правопорядок є проведення превентивної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень.

Термін «превенція» (від лат. prevention) означає «попереджаю» – попередження, запобігання кримінальним правопорушенням.

У тлумачному словнику української мови термін «превентивний» означає те, що попереджає що-небудь, запобігає чомусь, а дієслово «діяльність» означає застосування своєї праці до чого-небудь [11].

Із прийняттям Закону «Про Національну поліцію» стратегічними напрямками діяльності поліції визнано превенцію (роз'яснювально-превентивну діяльність) та інтервенцію (застосування легітимних заходів примусу). Саме проактивна діяльність поліції має прогностично-превентивну функцію, яка дає можливість безпосередньо впливати на сферу забезпечення публічної безпеки і порядку [1].

Превентивна діяльність підрозділів Національної поліції – це особливий вид діяльності поліцейських, які у своїй праці попереджають та (або) запобігають учиненню правопорушень у сфері публічного порядку.

У правовій науці виділяють такі види превенції, як:

- загальна превенція – попередження скоєння правопорушень іншими особами. Це попередження вчинення правопорушень громадянами, схильними до протиправних учинків. Крім цього, загальна превенція передбачає роботу з віктимними громадянами, які схильні стати жертвами правопорушень.

- індивідуальна превенція – профілактика (попередження) учинення нових правопорушень особами, які вже скоїли будь-яке правопорушення та

попередження наступних правопорушень щодо осіб, які зазнали насилля та вже ставали жертвами злочину.

Підрозділи поліції превентивної діяльності, які представлені підрозділами патрульної поліції, підрозділами дільничних офіцерів поліції і безпосередньо підрозділами ювенальної превенції, у сфері запобігання застосування насилля до неповнолітніх, зобов'язані: здійснювати превентивну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень стосовно неповнолітніх; вживати заходів щодо виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень, які вчиняються безпосередньо до дітей, припиняти такі факти, а також виявляти причини та умови, що сприяють їх вчиненню; вживати заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю неповнолітніх осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; у межах своєї компетенції, визначеної законом, здійснювати контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживати заходів щодо запобігання дитячій безпритульності, соціального сирітства, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі; вживати заходів для запобігання та припинення насильства в сім'ї тощо [8].

1.1 Правове забезпечення діяльності превентивних підрозділів Національної поліції України

Після прийняття Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року назва підрозділів громадської безпеки Міністерства внутрішніх справ України змінюється на нову – «превентивна діяльність». Формується новий Департамент превентивної діяльності в складі Національної поліції України, який відповідно до положення «Про Національну поліцію України»,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 № 8771 включає в себе Управління ювенальної превенції [8].

Варто зазначити, що до реформування всієї структури поліції, функція ювенальної превенції була покладена на кримінальну міліцію в справах дітей (КМСД), яка керувалась Інструкцією з організації роботи підрозділів кримінальної міліції в справах дітей, затвердженою наказом МВС України від 19.12.2012 №1176. На сьогодні ж відбувається активна робота МВС України та Національній поліції щодо підготовки проекту наказу «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» [9].

Нормативну базу Управління ювенальної превенції складають:

- Конституція України;
- закони України;
- укази Президента України;
- постанови Верховної Ради України, прийняті відповідно до Конституції та законів України;
- акти Кабінету Міністрів України;
- Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України, затвердженим наказом Національної поліції від 27.11.2015 року № 123.

З метою успішного виконання своїх професійні функції представники Управління ювенальної превенції у своїй діяльності також керуються:

- Загальною декларацією прав людини від 10.12.1948р.;
- Декларацією прав дитини від 20.11.1959 р.;
- Міжнародним пактом про громадянські та політичні права від 16.12.1966р.;
- Конвенцією про права дитини від 20.11.1989р.;
- Кримінальним кодексом України від 05.04.2001р.;
- Кримінальним процесуальним кодексом України 13.04.2012р.;
- Сімейним кодексом України 10.01.2002р.;

- Законом України «Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995р. № 20/95-ВР;
- Законом України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001р.;
- Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 26.06.2001р.;
- Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001р.;
- Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Національну поліцію» від 28 жовтня 2015р. № 8776;
- Наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення» від 06 листопада 2015р. № 13767;
- Наказом МВС України від 19.12.2012р. №1176 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції в справах дітей»;
- Наказом МВС України від 28.07.2017 №650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції»;
- Наказом МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» від 06 листопада 2016 № 13779;
- Розпорядженням Кабінету Міністрів України, Стратегія від 28.08.2013 № 735-р «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року» та ін.

1.2 Повноваження підрозділів ювенальної превенції

Відповідно до Закону України «Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995р. № 20/95-ВР до органів влади, що працюють з дитячою проблематикою відносять:

- Управління (відділи) в справах сім'ї, молоді та спорту;

- Служби в справах дітей місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- Центр соціальної реабілітації;
- Приймальники-розподільники для дітей, які знаходяться в системі поліції;
- Школи / ПТУ соціальної реабілітації;
- Управління ювенальної превенції [6].

Всі вище зазначені органи мають певні зобов'язання:

- проводити роботу по запобіганню вчинення правопорушень щодо дітей;
- виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені щодо дітей, а також вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- розглядати в межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми;
- виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень щодо дітей, вживати в межах своєї компетенції заходів для їх усунення;
- брати участь у правовому вихованні дітей [4];
- розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади та спеціальні установи для дітей, займаються бродяжництвом;
- виявляти дорослих осіб, які втягують чи примушують дітей до злочинної діяльності, проституції, пияцтва, наркоманії та жебрацтва [3];
- виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту;
- виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей;
- вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, у тому числі звільнених з спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби в справах дітей стосовно цих дітей;

– повертати до місця постійного проживання, навчання або направляти до спеціальних установ для дітей у термін не більше восьми годин з моменту виявлення дітей, яких було підкинуто, або які заблукали, або самовільно залишили сім'ю чи навчально-виховні заклади;

– викликати дітей, їх батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), а також інших осіб в справах та інших матеріалах про правопорушення і у разі ухилення без поважних причин від явки за викликом – піддавати їх приводу;

– відвідувати правопорушників, що не досягли 18 років, за місцем їх проживання, навчання, роботи, проводити бесіди з ними, їх батьками (усиновителями) або опікунами (піклувальниками);

– отримувати від підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності відомості, необхідні у зв'язку з матеріалами про правопорушення, що перебувають у її провадженні;

– затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без опіки та піклування (на період до передачі їх законним представникам або до влаштування в установленому порядку, але не більше восьми годин);

– затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей віком від 11 років, які підозрюються у вчиненні суспільно небезпечних діянь, за які Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі до п'яти років або більш м'яке покарання, і які не досягли віку, з якого за такі діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, (до передачі їх під нагляд батьків, осіб, які їх замінюють, або адміністрації навчального чи іншого дитячого закладу, в якому постійно проживає ця дитина, але не більше восьми годин);

– здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, вчинених щодо дітей;

– виявляти, вести облік осіб, які втягують дітей в антигромадську діяльність;

- проводити обшуки, вилучення та інші слідчі дії відповідно до кримінального процесуального законодавства проводити за наявності законних підстав огляд дітей, речей, які є при них, транспортних засобів;
- вилучати документи і предмети, що можуть бути речовими доказами правопорушення або використані на шкоду здоров'ю дітей;
- складати протоколи про адміністративні правопорушення щодо батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей, інформувати відповідні служби в справах дітей;
- вносити підприємствам, установам та організаціям незалежно від форм власності обов'язкові для розгляду подання про необхідність усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми;
- доставляти в підрозділи Національної поліції на строк до восьми годин дітей, які вчинили адміністративне правопорушення, але не досягли віку, з якого настає адміністративна відповідальність, для встановлення особи, обставин вчинення правопорушення та передачі їх батькам чи особам, які їх замінюють, або у притулки для дітей служб у справах дітей; після встановлення особи дитини невідкладно сповіщати батьків або осіб, які їх замінюють, про адміністративне затримання дитини, а в разі вчинення кримінального правопорушення також інформувати органи прокуратури;
- повідомляти органи опіки та піклування за місцем перебування дитини про відомий факт залишення його без опіки (піклування) батьків [7];
- інформувати відповідні служби в справах дітей про дітей, які затримані чи яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень;
- здійснювати відповідно до законодавства заходи соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк;
- вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, які потребують медичної допомоги, у тому числі звільнених із спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби в справах дітей стосовно цих дітей. [2].

Повноваженнями інспекторів підрозділів ювенальної превенції щодо виявлення та припинення фактів учинення насильства щодо дітей, жорстокого поводження з дітьми є:

- виявлення причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім'ї та серед однолітків вживання в межах своїх повноважень заходів щодо їх усунення;
- включення на алфавітно-довідковий облік дорослих осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та проведення виховно-попереджувальної роботи з ними;
- відвідування сім'ї, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проведення з ними профілактичної роботи;
- винесення офіційного попередження членам сім'ї про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- прийняття та розгляд в межах своїх повноважень, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім'ї чи серед однолітків щодо дітей або про реальну загрозу його вчинення;
- вживання відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї, а також дій членів сім'ї, що направлені на виконання реальної загрози вчинення насильства в сім'ї;
- повідомлення членів сім'ї, членів груп однолітків де виникає реальна загроза вчинення насильства або де було вчинено насильство про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- винесення захисних приписів у випадках, передбачених законом;
- контроль виконання вимог захисних приписів;
- направлення осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми;
- взаємодія із спеціально уповноваженими органами виконавчої влади з питань попередження насильства, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство, та жертв такого насильства у питаннях попередження насильства;

– надання інформації з питань попередження насильства на запит уповноважених органів;

– надання правової та психологічної допомоги дітям, які є потерпілими в кримінальному провадженні чи стали свідками злочину [5].

Основними завданнями підрозділів ювенальної превенції (ЮП) є:

1) профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню щодо дітей кримінальних та адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

2) ужиття заходів для запобігання та припинення насильства в сім'ї дітьми, стосовно них та жорстокого поводження з ними;

3) встановлення місцезнаходження дітей у разі їх безвісного зникнення;

4) ужиття заходів індивідуальної профілактики з дітьми, схильними до вчинення правопорушень;

5) ужиття заходів запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;

6) виявлення батьків, які виховують дітей і гостро потребують матеріальної, педагогічної, психологічної допомоги, та вживання необхідних організаційних заходів з надання такої допомоги;

7) виявлення й усунення криміногенного впливу на підлітків: угруповань антигромадської спрямованості; дорослих осіб, які мають у минулому судимість; нарко- та алкозалежних; осіб, які належать до кримінального середовища; «важкі сім'ї», дорослі члени яких, своєю протиправною поведінкою, пияцтвом, небажанням займатися вихованням дітей згубно впливають на них;

8) на підставі систематичного аналізу злочинності неповнолітніх на території, що обслуговується, виявляти закономірності й тенденції зміни її стану, структури і динаміки, встановлення причини та умови, які сприяють вчиненню неповнолітніми особами, або за їх участю, злочинів та інших правопорушень, а також пияцтву, алкоголізму і немедичному вживанню цими

особами наркотиків та інших збудливих засобів; вживає потрібні заходи, широко використовуючи при цьому можливості педагогічних колективів, батьківських комітетів, засобів масової інформації а також вносить до місцевих органів влади й управління, організацій, установ і самодіяльних громадських формувань пропозиції щодо усунення названих причин і умов;

9) планування і проведення з урахуванням даних аналізу оперативної обстановки при підтримці й безпосередній участі профспілок, педагогічних колективів, батьківських комітетів, органів охорони і громадських формувань комплексних заходів з виявлення, відвернення і припинення правопорушення і непристойної поведінки з боку неповнолітніх, у тому числі й неформальних об'єднань підлітків, фактів вживання ними алкогольних напоїв, та інших збудливих речовин, у тому числі в громадських місцях, навчальних закладах тощо.

Розділ 2. Реагування інспекторів ювенальної превенції на випадки застосування насилля до неповнолітніх

2.1 Діти як група ризику: основні ознаки застосування насилля до неповнолітніх

Визначення поняття «дитина» так само як і поняття «дорослий вік» змінюється в залежності від культурних особливостей кожної країни. Конвенція з прав дитини визначає дитину як людську істоту, що не досягла віку вісімнадцяти років. Але пріоритет у цій сфері залишається за національним законодавством. У Сімейному кодексі України вказано, що «правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття», і відповідно: «неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років», «малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років».

За традицією вважають, що людина залишається дитиною до 13-16 років, але залежно від контексту використовують також й інші терміни, наприклад: «неповнолітня особа» чи «фізична особа, що не досягла чотирнадцяти років».

Згідно українського законодавства є такі вікові групи:

- 1) немовля (до 3 років);
- 2) дошкільний вік (від 3 до 6 років);
- 3) шкільний вік (6-12 років);
- 4) підліток (12-16 років).

Кожній із представлених груп притаманні певні особливості, що впливають на процес комунікації з ними і які будуть розглянуті в наступному підрозділі.

Всі з вище наведених категорій найбільш вразливі до застосування до них насилля. Відповідно до Наказу № 564/836/945/577 від 19.08.2014 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення» *жорстоким поводженням з дитиною* є будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею, у тому числі: втягнення дитини в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства.

Окрім цього, жорстоким поводженням може бути:

- примушування дітей до участі у створенні творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм або інших предметів порнографічного характеру;
- ситуації, за яких дитина стала свідком кримінального правопорушення, внаслідок чого існує загроза її життю або здоров'ю;
- статеві зносини та розпусні дії з дитиною з використанням: примусу, сили, погрози, довіри, авторитету чи впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного середовища, у тому числі в сім'ї;

– будь-які незаконні угоди щодо дитини, зокрема: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини.

Жорстоке поводження з дитиною визначає певні форми насильства. З них розрізняють:

- психологічне;
- фізичне;
- сексуальне;
- економічне.

Психологічне насильство супроводжується постійним приниженням та присоромленням неповнолітнього; криком, ігноруванням, погрозами покинути, розлюбити; постійним підкресленням недоліків та звинувачення неповнолітнього у всіх проблемах; недостатнім забезпеченням дитини наглядом та опікою.

Ознаки, що притаманні неповнолітнім, які тривалий час потерпають від насильства в сім'ї:

- замкненість або демонстрація повної відсутності страху;
- невірноважена поведінка, страх фізичного контакту;
- агресивність, схильність до нищення і насильства;
- тривожність або депресія, спроби самогубства;
- демонстрація страху перед появою батьків та/або необхідністю йти додому;
- насильство щодо свійських тварин та до слабших істот загалом.

Проявляються ці ознаки:

- в надмірній дратівливості (незадоволений вираз обличчя, зміна настрою, постійні образи);
- в емоційній відгородженості (уникає дивитись у вічі співрозмовнику, прагне самотності, мало розмовляє, прагне «відмовчатись», майже не рухається);

- в швидкій запальності (легко збуджується, «спалахує», кричить, поводить себе агресивно, починає плакати);
- в надмірній конфліктності (поведінка, спрямована на те, щоб викликати роздратування, спровокувати сварку);
- в постійній тривожності (блукання очима, відсторонений погляд, напружена поза, неповнолітній неочікувано та зненацька здригається, демонструє немотивовану боязкість тасторожкість);
- в постійній нерішучості (блукання очима, відсторонений погляд, напружена поза, дитина неочікувано та зненацька здригається, демонструє немотивовану боязкість тасторожкість).

Також, слід згадати і про психологічне насильство у виді педагогічного насильства над підлітком. Виявляється це насильство у свідомому тиску з боку педагога, який невірно використовує владу, якою він наділений в силу свого соціального становища. Для визначення, такого роду, виховних ситуацій зазвичай використовують поняття «дидактогенія» [2].

Неприязні стосунки з однокласниками також часто спостережуване явище, в основному, воно полягає в пошкодженнях отриманих у бійках. Так, на заході є навіть спеціальний термін – «буллінг», яким позначають насильство в школі. Вираз «буллінг» походить від англійського терміну *bully* – бичок. Так називають в англійських країнах задираку, забіяку, хулігана, вуличного грабіжника, бандита, тобто людини, схильного до прояву агресії.

Фізичне насильство щодо неповнолітнього супроводжується нанесенням тілесних ушкоджень різними предметами, завданням різного роду опіків, волочінням, тощо.

Ознаками, які вказують на застосування фізичного насильства до неповнолітнього є:

- множинні шрами або гематоми, розташовані на різних частинах тіла (гематоми після ударів рукою, ремнем, батоном тощо);
- сліди від щипання, захоплення, стискання, ударів рукою;

- сліди (пухирі, натертості, порізи) на щиколотках, зап'ястках (залишаються після зв'язування або прив'язування до чогось);
- лінійні гематоми шириною 2-5 см, що іноді повторюють контури предмета (свідчать про побиття паском або ременем, лінійкою, батоном тощо);
- синці на щоках або мочках вух, мікроскопічні крапкові синці (виникають у результаті ляпасів або потиличників);
- потертості, гематоми в ділянці рота (можливо дитині в рот вставляли кляп, щоб змусити її припинити плакати або кричати);
- гематоми на внутрішній і зовнішній поверхні верхньої губи дитини (сліди від пляшечки в процесі насильницького годування, у т.ч. коли роздратовані батьки намагаються нагодувати дитину, яка плаче, аби заспокоїти її);
- опіки округлі, у вигляді пухирів приблизно однакового розміру із поглибленням посередині (притискання до шкіри дитини підпалених цигарок).

Сексуальне насилля щодо неповнолітніх супроводжується використанням дитини для задоволення сексуальних потреб дорослих, втягненням до заняття проституцією, в тому числі до порнографічних дій і т. п. з метою одержання прибутку.

Сексуальне насильство часто супроводжується тілесним контактом. Він може включати сексуальні поцілунки, дотики, а також оральний, анальний або вагінальний статевий акт. Але, не всяке сексуальне насильство включає в себе контакт на фізичному рівні. Демонстрація статевих органів, примус до перегляду порнографії, словесне спонукання до заняття сексом, залучення дитини до будь-яких занять в сфері проституції або порнографії – також є сексуальним насильством. Навіть при відсутності загрози або явного насильства подібні контакти все одно зізнаються примусовими і незаконними, оскільки вважається, що неповнолітній ще недостатньо дорослий, щоб надавати усвідомлену згоду на участь в сексуальному контакті. Приблизно 25-35% дівчаток у віці до 16 років стають жертвами різних форм сексуального

насильства; близько 10% дівчаток і 1,5% хлопців до 16 років вступають у примусовий статевий акт [13].

Варто сказати, що у неповнолітнього з'являються певні ознаки у зовнішньому вигляді після застосування до них насилля протягом тривалого часу:

- висипи в паху, захворювання, що передаються статевим шляхом;
- ознаки вагінального або анального проникнення стороннього тіла;
- вагітність (для молодших підлітків);
- хронічні болі в низу живота, дерматити, головні болі;
- ушкодження генітальної/анальної ділянок;
- інфікування ВІЛ/ СНІД та іншими ХПСШ, інфекціями сечовивідних шляхів;
- порушення тілесної експресії, стилю рухів;
- труднощі при ходьбі і сидінні;
- відсутність апетиту чи переїдання тощо [12; с. 79].

Поміж цим, характерними психологічними ознаками застосування до дитини сексуального насилля є:

- надмірний контроль за оточенням з боку неповнолітнього;
- агресія;
- уникнення контактів з однолітками, відсутність догляду за собою;
- ігри сексуального характеру, що не відповідають віку дитини (для дітей, молодших за юнацький вік);
- синдром «брудного тіла»: постійне перебування у ванній, під душем, що має надмірний характер;
- вжиття дитиною запобіжних заходів, щоб важче було знімати одяг (багато пасків, одночасно надягнені декілька пар штанців тощо);
- сексуалізація поведінки: ініціювання сексуальних дій з іншими, схилення однолітків або молодших дітей до сексуальних маніпуляцій;
- відверті пропозиції або натяки дітям або дорослим щодо готовності задовольнити їх сексуальні примхи;

– залучення до комерційного сексу [16].

Низка симптомів, які супроводжуються застосуванням насильства у неповнолітнього представлена:

– депресивними розладами та суїцидальними намірами. Спостерігається істотне зниження інтересу до того, що раніше цікавило дитину, виникають думки про смерть або спроби самогубства. Водночас, чим молодша дитина, тим рідше виникають суїцидальні думки, але депресія виявляється у формі скарг: «Не хочеться їсти, не цікаво грати». Поки в дитини не сформовані уявлення про життя і смерть, спроби самогубства майже не виникають, тому в дітей, молодших за 6-8 років, суїцидальна поведінка є рідкісною, на відміну від підлітків [17];

– почуттям провини та відповідальності за те, що сталося;

– низькою самооцінкою. Діти, постраждалі від сексуального насильства, вважають себе безпорадними, зневірені у своїх силах та, як правило, погано ставляться до себе;

– зневіра у можливостях отримати допомогу, зникнення довіри до людей;

– саморуйнівною поведінкою (поведінка, спрямована на знищення власної особистості: алкоголізація, наркотизація, схильність до небезпечних пригод тощо). Займаючись самокатуванням, заподіюючи собі шкоди чи фізичного болю, дитина нібито допомагає собі повернутися до реального життя, тому що у своїх думках та почуттях вона постійно перебуває в пережитій травмуючій ситуації. По-перше, переносити фізичний біль легше, ніж відчувати душевні страждання. По-друге, діти карають себе, оскільки вважають себе поганими;

– страхами та нав'язливими станами. Деякі діти не в змозі знаходитися одні в кімнаті, бояться темряви, дорослих людей, навіть тих, кого знають, бояться йти по вулиці тощо. Крім того, може розвиватись підвищена збудливість або надмірна пильність. Дитину переслідують нав'язливі спогади та думки. Вони можуть виникати спонтанно, у будь-яку годину дня і ночі, наприклад, під час шкільних уроків, на заняттях перед очима може виникнути картина насильства, і дитина знову виявиться в полоні негативних переживань і

страхів. Цей стан може бути настільки всеохоплюючим, що дитина на певний час повністю втрачає почуття реальності і не може адекватно відповідати на запитання і слова вчителів і однокласників, реагувати на оточення.

Тривале сексуальне насильство над неповнолітнім викликає у потерпілого досить складні психічні розлади та навіть посттравматичний стресовий синдром.

Посттравматичний стресовий синдром супроводжується:

- експресивними реакціями, що виявляються у плачі, криках, риданнях, тремтінні, розгойдуванні та відсутністю контролю над виявленням емоціями;
- контролюючими реакціями – підліток постійно стримує себе у виявленні своїх емоцій, рухах, спілкуванні та навіть виглядає спокійніше спокійного;
- шокowymi реакціями, коли підліток виглядає шокованим, подавленим, зляканим та не може пояснити, що з ним сталося.

Економічне насильство – свідоме нехтування потребами дитини, послідовна відмова забезпечити її життєві потреби в їжі, одязі, житлі, медичному обслуговуванні.

Досить вираженими ознаками застосування економічного насильства до неповнолітнього є:

- те, що підліток постійно недоїдає і від цього має здутий живіт, має незначну вагу та виглядає хворим;
- те, що підліток просить або шукає недоїдки та харчується ними, збирає пляшки, жебракує тощо;
- те, що підліток носить застарілий брудний одяг, який не відповідає його віку (замалий або занадто великий) та погодним умовам;
- те, що неповнолітній постійно перебуває в неохайному стані: має брудне, не розчесане волосся, брудну шкіру, поганий запах, подразнену шкіру тощо;
- те, що підліток не має будь-яких речей першої необхідності;
- те, що час від часу підліток втікає з дому;
- те, що неповнолітній не отримує належного медичного лікування (має шкірні захворювання, воші, погані зуби тощо);

- те, що підліток вчиняє дрібні крадіжки (їжі, грошей, речей тощо);
- те, що підліток неофіційно займається трудовою діяльністю (спить на заняттях, замучений, не цікавиться звичайними для його віку справами тощо);
- те, що неповнолітній може не контактувати з іншими, його уникають однолітки тощо.

Економічне насильство супроводжується:

- постійним залишенням дитини на самоті та без належного догляду;
- залишенням дітей в сусідів, ледь знайомих, родичів на тривалий період;
- не зацікавленістю у матеріально-побутовому забезпеченні неповнолітнього;
- ігноруванням сприяння розвитку неповнолітнього;
- перешкоджанням у навчанні (відмова від відвідування навчальних закладів, розвиваючих гуртів тощо);
- примушуванням до постійного догляду за молодшими дітьми на шкоду своєму навчанню, розвитку, відпочинку тощо;
- відмовою від медичної допомоги або зверненням лише тоді, коли підліток перебуває у надзвичайному стані.

Варто зазначити, що всі вище зазначені форми застосування насильства впливають на психічний стан неповнолітнього та розвивають психологічні розлади. Як правило, такі розлади впливають на нормальну життєдіяльність підлітка в майбутньому. Прояви таких розладів різняться:

- може малювати малюнки, які постійно повторюються, досить важко переключатися з одної теми на іншу в спілкуванні, постійно нав'язливо себе поводить;
- може швидко та досить голосно розмовляти, «захлинатися»;
- може не розуміти пояснень, простих речень, запитань;
- може при спілкуванні відволікатися, перепитувати запитання, відповідати не на поставлені питання;
- не може всидіти на одному місці певний тривалий період, має надлишкову рухому активність;

- може провокувати на конфлікт, сварку, бійку;
- може блазувати із співрозмовника чи перекривляти його;
- може вести себе нерішуче – постійно вагатися, зволікати з відповідями, постійно дивитися на реакцію дорослого, виглядати збентеженою та наляканою;
- може мати певні страхи та тривоги, що виражається у надмірнійсторожкості, демонстрації немотивованої боязкості, напружених позах, блуканні очима чи відстороненим поглядом.

2.2 Етапи встановлення взаємодії інспектора ювенальної превенції з неповнолітніми, які зазнали насилля

Насильство – складна проблема, тому не можна очікувати її швидкого і повного вирішенні навіть при наявності штату високопрофесійних фахівців. Для налаштування комунікації з неповнолітніми жертвами насилля інспектору ювенальної превенції потрібно надати психологічну допомогу та підтримку. А вже потім налагодити продуктивний діалог з жертвами-підлітками із залученням батьків, юристів, психотерапевтів, підліткових гінекологів, сексологів і наркологів. Ця робота вимагає часу, гнучкості, творчості та максимального використання можливостей спеціально облаштованого середовища.

Відповідно до ст. 33 Закону «Про Національну поліцію» опитування неповнолітніх допускається тільки за участю батьків (одного з них), іншого законного представника або педагога. Для того, щоб налагодити продуктивний діалог з жертвою насилля інспектору потрібно опанувати навички комунікації із різними віковими групами дітей і підлітків та на основі цих знань, у разі отримання інформації щодо застосування насилля до неповнолітнього, правильно організувати роботу з жертвою. Така робота повинна бути розділена на декілька етапів:

Етап I – дати оцінку ситуації, яка склалася

Під час цього етапу інспектор:

- встановлює безпосередні обставини події;
- цікавиться мотивами, якими керувався кривдник;
- визначає характер суспільно небезпечних наслідків діяння (наміри та реалізація);

- вивчає інформацію щодо неповнолітнього та рівень його відношення до небезпечного діяння.

Етап II – визначення психологічного портрета неповнолітнього потерпілого

Цей етап здійснюється до за допомогою збирання та аналізу інформації щодо:

- соціального статусу (вік, стать, соціальна характеристика сім'ї: повна, неповна; благополучна, неблагополучна, матеріальний стан сім'ї);
- кола друзів та дорослих осіб, з якими неповнолітній підтримує контакт;
- дорослих осіб, з якими неповнолітній в дружніх стосунках (батьки, вчителі, тренери спортивних секцій тощо);
- осіб, на авторитет яких, неповнолітній рівняється;
- відомостей про психологічний портрет конкретної дитини, її психологічні особливості;
- стану психічного та фізіологічного здоров'я неповнолітнього;
- щодо відомостей, які характеризують особисте відношення дитини до дій, які були вчинені щодо нього;
- щодо соціальної характеристики його сім'ї, правоохоронних органів тощо.

Етап III – встановлення психологічного контакту з жертвою

Особливу увагу інспектору ювенальної превенції слід звернути на правила професійного спілкування з дітьми різного віку:

Для ефективного спілкування з дітьми різного віку потрібно забезпечити задоволення їх базових потреб: потреби у безпеці; потреби у безумовній любові; потреби у визнанні; потреби у пізнанні та набутті навичок; потреби бути собою; потреби бути дитиною. Для цього необхідно створити у дитини відчуття безпеки та захищеності, добре ставитися до неї, відзначати її здібності; бути прикладом для наслідування; сприймати дитину такою, якою вона є.

Треба пам'ятати, що зазвичай дитина – більш емоційний та менш контрольований співрозмовник, ніж дорослий, а тому під час спілкування з дітьми різного віку враховуйте особливості їх вікового розвитку.

Немовлята (*від народження до 1 року*) потребують безпосереднього емоційного спілкування з дорослими, позитивний характер якого (переважання емоцій радості, задоволення) є тонусом для їх психічного здоров'я та стимулом для пізнання світу.

Під час *спілкування з дітьми 3 років (раннє дитинство)* слід зважати на їх малий словниковий запас: у 1,5 років – від 30-40 до 100 слів, що рідко використовуються; у 2 роки – приблизно 300 слів, у 3 роки – від 500 до 1500 слів. Вони не здатні щось вигадати, обдурити, можуть раптово пригадати побачене чи почуте раніше. На 3 році життя дитина стає здатною виконувати предметні дії за інструкцією дорослого; з цікавістю слухає будь-які розмови дорослих, прагнучи зрозуміти, про що вони говорять; активно слухає казки, оповідання, вірші. Будуючи спілкування з 3-річними дітьми зважайте на їх підвищену образливість і чутливість до визнання їх досягнень, емоційні спалахи з приводу дрібниць, перебільшення власних успіхів. Організуйте спілкування у вигляді малюнків та казок, використовуйте схвалення та слова-оцінки.

Під час *спілкування з дітьми дошкільного віку (3-6 років)* можна отримати лише приблизну, поверхневу інформацію. Дітям дошкільного віку притаманна яскрава уява і тому вони здатні щиро вірити у деякі речі, яких насправді не було, забувати неважливі факти або плутатись у свідченнях. Розмовляють простими або складними реченнями, слабо орієнтуються у часі, просторі, числах, не розуміють абстракцій. Вірять інформації, отриманій від дорослих, реагують на похвалу,

зазвичай сором'язливі з незнайомими людьми. Спілкування організовується у вигляді малюнків, казок, інших «м'яких» методик. Якщо не вдалось розговорити дитину дошкільного віку, то спробуйте почати розмову про цікаві для неї теми («Ти любиш мультфільми?»; «Який твій улюблений мультфільм?»; «Яка твоя улюблена іграшка?»).

Під час *спілкування з дітьми молодшого шкільного віку (6-10 років)* слід враховувати, що у них є цілком достатній словниковий запас для висловлювань, вони можуть описувати подробиці, пояснювати хід подій. Пам'ятають факти протягом тривалого часу, розрізняють категорії «добре» та «погано», мають власну думку. Їх мислення та оцінки контрастні, крайні (добре-погане, свої-чужі, правильно-неправильно). З 9-10 років починають вільно виражати свої емоції, швидко говорити, можуть брехати для самозахисту від негативних наслідків. До дорослого ставляться з довірою і відкритістю. Для них надважливим є особистий приклад дорослих, громадське оцінювання їх вчинків, знань і особистих якостей.

Під час *спілкування з дітьми підліткового віку (10-15 років)* необхідно враховувати, що підлітки здатні мислити критично, можуть висловлювати незгоду із діями дорослих, потребують фактів та аргументації. Вони дуже чутливі до зовнішності, одягу, манер. Особистісно значущим для них є збереження статусу у власній соціальній групі. Необхідно пам'ятати, що у підлітків спостерігаються різкі зміни емоційних станів – запальність, дратівливість, конфліктність з дорослими (батьками, вчителями, представниками влади), в тому числі через гормональні зміни у зв'язку із статевим дозріванням. В спілкуванні з цією категорією потрібно бути чесними, відвертими, прислуховуватись до їхньої думки та поважати як особистостей, обережно використовувати зауваження, повчальний тон чи наказ. Використовуючи пропозицію, прохання, домовленість можна отримати певну довіру підлітка.

Під час *спілкування з дітьми юнацького віку (15-18 років)* слід опиратися на їх морально-вольові якості. Юнаки (юнки) у спілкуванні вибіркові, усвідомлюють цінність власної особистості, своєї неповторності, прагнуть рівності стосунків з дорослими як з друзями чи порадиниками. У цьому віці посилюється увага до

особистісних, внутрішніх, власне психологічних якостей людини, на основі чого робиться висновок про неї. Треб враховувати, що небажання чи невміння дорослих визнавати автономію юнаків (юнок) часто призводить до конфліктів.

Протягом спілкування інспектору необхідно контролювати свої емоції та уникати проявів негативного емоційного впливу на психіку дитини, адже це може ускладнити спілкування та призвести до виникнення негативних установок щодо поліцейських.

Інспектору ювенальної превенції необхідно підтримувати доброзичливий, товариський стиль розмови, демонструвати своє позитивне ставлення (через привітний погляд, посмішку, прямі слова типу «радий тебе бачити», «як добре, що ми знайшли тебе» тощо).

Требо слухати і чути дитину, щоб зрозуміти причини її поганої поведінки, спробувати поставити себе на місце дитини через заглиблення у її внутрішній світ, уявити, як би Ви поводитися на її місці.

Під час розмови уважно підбирати слова, адже слово поліцейського має величезний вплив на дитину. Необхідно використовувати інформування, пояснення, переконання, бути зразком для наслідування (це також стосується зовнішнього вигляду, певних зовнішніх рис, манер, вчинків, слів поліцейського).

Необхідно визнавати успіхи дитини (осуд менш інформативний, ніж схвалення) та використовувати позитивне підкріплення (похвалу, заохочення, схвалення, власний приклад), що сприяє формуванню позитивних звичок поведінки та подоланню наявних негативних звичок.

Слід поважати дитину як особистість, а тому поліцейський повинен завжди бути ввічливим, поступливим, щирим та уникати брехні. Якщо не вдалось розговорити дитину – необхідно спочатку поспілкуватися на цікаві для неї теми; запропонувати дитині свою допомогу у подоланні наявних проблем, вирішити які вона ще не в змозі [].

Врахування інспектором ювенальної превенції цих вікових та психологічних особливостей дітей сприятиме встановленню та підтриманню з

ними психологічного контакту та полегшить подальших процес спілкування та отримання важливої інформації щодо вчиненого правопорушення.

Етап IV – налагодження продуктивної взаємодії з потерпілим

Налагодження довірчих стосунків з неповнолітньою жертвою насилля є найважливішим, і найскладнішим компонентом процесу встановлення психологічного контакту. Варто зазначити, що ці два останні етапи є досить емоційно забарвленими та викликають надмірну психологічну напруженість неповнолітнього у зв'язку з тим, що:

- жертві на психологічному рівні досить важко говорити про ганебні речі, події чи ситуації, що її стосувалися;
- неповнолітній перебуває в стані страху та вважає, що інформація, яку він розкриє, потягне за собою розкриття актуальних для слідства обставин;
- підлітку важко відкритись незнайомій особі та висловити свої потаємні думки;
- жертва замикається в собі та ніяковіє при зустрічі із скупченням не знайомих осіб;
- підлітка турбує те, як будуть ставитися до нього друзі, однолітки, однокласники, рідні після ситуації, яка склалася та після контактів з поліцією;
- неповнолітній цілком не усвідомлює важливості його участі у процесуальних діях, які проводять представники превенції;
- підліток стереотипно вважає, що згідно неписаних канонів дитячої субкультури викладення важливої інформації працівникам підрозділів Національної поліції є своєрідним «моральним злочином» чи зрадництвом;
- неповнолітній відчуває в деякій мірі свою провину в тому, що сталося;
- підліток був заляканий чи підкуплений винуватцями;
- підліток прагне сягнути вищого статусу в кримінальній ієрархії;
- неповнолітній у зв'язку психологічними особливостями чи віку не спроможний виражати свої думки й послідовно висловлюватися;
- неповнолітній з ворожістю ставиться до представників поліції;

– підліток впевнений, що люди, які провадять опитування чи допит, не зацікавлені у наданні йому допомоги і не прагнуть покарати винних;

– жертва вважає, що все, що трапилося в контексті подій, які є предметом опитування чи допиту, є абсолютно нормальним явищем, що не перетинає межі звичайного.

Тільки після встановлення психологічного контакту інспектор ювенальної превенції може переходити до основного етапу спілкування [10].

Розвиток теми спілкування

Даний етап стосується докладного прямого обговорення основної теми бесіди. Під час цього етапу інспектор, встановивши психологічний контакт із постраждалим, може від загальних відкритих запитань переходити до більш специфічних та конкретних.

Перше, що потрібно дізнатись – це характеристику особи з якою спілкується поліцейський, щоб в подальшому реально оцінювати подію, яка сталася, роль жертви та які умови та обставини посприяли вчиненню неправомірних дій щодо неповнолітнього. Питання, які мають поставити представники підрозділів превенції повинні бути спрямовані на певний об'єкт спілкування.

Першим об'єктом ***виступає неповнолітній та його стосунки в сім'ї***. Питання можуть стосуватися:

1) складу сім'ї (Яка кількість членів сім'ї? Чи є рідні/ зведені брати та сестри? Чи разом проживають батьки або розлучені? Яке ставлення потерпілого до розлучення батьків? З ким проживає в даний час неповнолітній? Чи зустрічаються мама/тато з іншим чоловіком/жінкою? Яке відношення жертви до нового співмешканця рідних?);

2) взаємостосунків в сім'ї (Які стосунки у потерпілого з батьком та матір'ю? Чи є довіра між неповнолітнім та батьком/матір'ю? Чи цікавляться батьки особистим життям підлітка?);

3) ставлення батьків до ситуації, яка склалася (Яка першочергова реакція була у батьків? Чи зацікавлені батьки в тому, щоб покарати кривдника?);

4) ставлення жертви до своєї особистості (Як відноситься жертва до своєї зовнішності? Що вона знає про статеве сексуальне життя? Звідки вона отримала ці відомості? Чи зустрічається з хлопцем/дівчиною? Чи жила жертва статевим життям? Які реагували батьки на наявність сексуального життя дитини? Які відносини між однолітками? Чи не зазнавала жертва постійного цькування (булінгу)? Чи піддавалася насиллю раніше?);

5) рівень освіти (Де навчається жертва? Як навчається? Яке хобі або улюблене заняття? Чи відвідує жертва додаткові заняття?).

Другий блок питань *стосується обставин події*:

1. В якому місці, коли та за яких обставин вчинено неправомірні дії щодо неповнолітнього?

2. Яке саме насилля було застосоване (економічне, психологічне, сексуальне, фізичне)?

3. Чим характеризувалося застосоване насильство (утримування, нанесення тілесних ушкоджень, штовхання, або загроза нанесення тілесних ушкоджень, вбивства, розправи з близькими їй людьми, розголошення ганебних відомостей про потерпілу, відмова від годування, примушування до жебрацтва, проституції тощо)?

4. Який опір чинила потерпіла особа?

5. Чи знайома жертва з кривдником? Вік кривдника? В чому кривдник був одягнений або його характерні маркери? Якщо знайома, то протягом якого періоду та інформація про його життя? Причини застосування до жертви насильницького акту? За яких обставин сталась подія? В якому напрямку зник насильник? [15; с. 11].

Наступний блок питань *стосується наявності свідків події*:

1. Хто був присутній під час вчинення неправомірних дій щодо потерпілого? Які дії вони вчиняли?

2. Хто останній спілкувався з неповнолітнім перед та після застосування до нього насильства?

3. Кому поскаржилася жертва насилля?

Ще один блок питань звернений на дослідження *матеріальних слідів діяння*:

1. В якому одязі була жертва під час неправомірних дій? Які пошкодження залишилися на одязі після акту насилля? В якому стані знаходиться зараз одяг (випраний, зашитий, схований)?

2. Чи залишив насильник знаряддя неправомірних дій? Де воно знаходиться?

3. Чи залишилися будь-які матеріальні сліди вчинення насильства (кров, слина)?

Також, під час спілкування з неповнолітнім поліцейський повинен встановити його фізичний та психічний стан як до застосування насильства, так і після.

До блоку питань *визначення стану жертви* відносимо:

1. В якому стані перебував підліток до застосування до нього актів насильства (пригнічений чи хворобливий стан, під впливом алкоголю чи наркотичних препаратів)?

2. Хто сприяв такому стану (близькі, друзі чи сама особа)?

3. Чи розуміла вона протиправність всіх діянь?

4. Коли саме жертва зрозуміла, що їй загрожує?

5. Як жертва сама ставиться до застосування до неї насильства?

7. Що підліток відчував (страх, тривогу, байдужість)?

8. Чи намагався підліток протидіяти акту насилля?

9. Що відчувала потерпіла особа відразу ж після вчинення злочину (порожнечу, біль, була збуджена або пригнічена, чи було бажання розповісти про те, що сталося кому-небудь або замкнутися у собі, щоб ніхто не дізнався про насильство)? Чи були думки про вчинення суїциду? Чи розраховувала вона на допомогу і підтримку близьких людей?

10. Який душевний стан у дитини?

11. Чи відразу постраждалий підліток вирішив звернутися до правоохоронних органів? Хто цьому посприяв? Чи відмовляли жертву від звернення до поліції (хто)?

12. Які цілі неповнолітній переслідує звернувшись до поліції?

13. Чи контактує жертва насилля з кривдником після застосування до неї акту насильства? Якщо так, то по якій причині?

14. Чи наголошувала жертва своєму кривднику, що має наміри звернутися до правоохоронних органів з метою захисту?

15. Чи налаштований неповнолітній покарати насильника?

2.3 Методика «Зелена кімната» при опитуванні неповнолітніх

Проблема насильства над дітьми залишається досить актуальною в усьому світі. Насильство, що вчиняється над дітьми, прямо впливає на зростання кількості випадків насильства в суспільстві, на вчинення насильницьких злочинів, суїцидів та нещасних випадків з негативними наслідками.

Діти – у зв'язку з пережитою жорстокістю, віковими особливостями та особливостями вихованням потребують належного ставлення та розуміння. Тому, перед тим як почати встановлювати психологічний контакт з потерпілим неповнолітнім, інспектор повинен намітити собі план та визначити тактику спілкування. Поміж цим, інспектор має потурбуватися про місце де будуть проводити опитування чи допит неповнолітньої жертви, щоб не допустити подальшого травмування дитини.

«Зелена кімната» – методика, яка дозволяє це забезпечити законність, гуманність та ефективність кожної процесуальної дії щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, або щодо якої вчинено правопорушення чи злочин. Облаштована «Зелена кімната» має допомогти дітям відчувати домашню атмосферу, сприяти відкритому діалогу з дитиною.

Саме правильно облаштована кімната допоможе неповнолітньому відчувати себе захищеним, встановить затишну обстановку та довіру між

співбесідниками. Поміж цим, основними завданнями методу «Зеленої кімнати» є:

- отримання доказової бази щодо правопорушення;
- сприяння адаптації неповнолітньої жертви;
- відновлення психоемоційного стану після пережитого короткострокового чи довготривалого стресу, який супроводжувався застосуванням психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства;
- недопущення виявлення дитиною негативних стресових реакцій;
- усунення психофізичних навантажень та психотравмуючих ситуацій на потерпілого;
- нормалізація звичайного життя потерпілого;
- психокорекція особистісного, поведінкового й інтелектуального рівнів функціонування підлітка;
- виявлення можливої шкідливої залежності у неповнолітнього та робота над її мінімізацією;
- корекція взаємовідносин потерпілого у родині, з однолітками, з друзями, в навчальному закладі тощо;
- попередження виникнення девіантних відхилень у поведінці неповнолітнього як наслідок застосування до нього насильства;
- попередження суїцидальної поведінки.
- реабілітація постраждалого від депресивних станів.

Отже, кімната в якій проводитиметься допит неповнолітньої жертви за своїми параметрами та виглядом повинна сприяти нормалізації її психологічного стану. Вона повинна містити досить велику кількість м'яких меблів та зручних для сидіння місць; мати хорошу звукоізоляцію та сприятливий мікроклімат; належне освітлення; досить велику кількість дитячих іграшок, кімнатних квітів та речей, які б змогли зацікавити неповнолітнього.

Під час опитування той, хто його проводить може запропонувати неповнолітньому використати у своїй розповіді анатомічні малюнки для зазначення тих дій, які проводив кривдник. Тому, в кімнаті мають бути наявні

ручки, фарби, олівці, папір. Якщо з дитиною важко встановити психологічний контакт, спеціаліст (інспектор, психолог, педагог, родич) може використати різні засоби, які допоможуть отримати певну оперативну інформацію під час певної гри з підлітком. До цих засобів можна віднести іграшки, анатомічні ляльки обох статей, телефони, мікрофони, тощо. Один з таких інструментів зможе допомогти дитині відчути себе в безпеці та сприятиме її вільній розповіді.

Бажано, щоб в цьому терапевтичному залі з неповнолітнім знаходилась лише одна людина, яка зможе викликати довіру у нього. Всі інші суб'єкти проведення опитування повинні перебувати в спеціально обладнаній кімнаті спостереження. Така кімната оснащена дзеркалом, яке є перестінкою між кімнатами і саме через нього здійснюється візуальне спостереження. Крім цього, в цій кімнаті монтується технічне обладнання, яке дозволяє фіксувати процес опитування: монітор, підсилювач, обладнання для відео- та аудіозапису.

Для обміну інформації між суб'єктами опитування встановлюється радіозв'язок. Під час цього радіозв'язку в кімнаті для спостереження монтується мікрофон, а спеціаліст, який знаходиться з неповнолітнім, одягає навушник через який спостерігачі під час розмови можуть ставити свої запитання та уточнювати інформацію. Не слід, під час процесу опитування стороннім особам заходити до кімнати, де знаходиться жертва та проводити будь-які дії, що зможуть зашкодити концентрації неповнолітнього на суті розмови.

Також, для отримання необхідної інформації від неповнолітнього інколи використовують анатомічні ляльки, так як опитування дітей дошкільного (від 3 до 6 років) і молодшого шкільного віку (від 6 до 10 років) є досить психологічно складним. Це спричинене тим, що діти в такому віці піддаються навіюванню. Навіювання поділяють на:

- 1) доперцептивне (навіювання, що передуює сприйняттю події);
- 2) навіювання перцептивне (навіювання в процесі сприйняття події);

3) постперцептивне (навіювання, спрямоване на подію, що вже відбулася) [18].

На стадії опитування навіювання може виникнути як результат впливу з боку інспектора, тому заборонені навідні (закриті) запитання, які сприятимуть плутанню неповнолітнього у своїх свідченнях.

Пам'ять у такому віці відзначається мимовільним і слабким розвитком спрямованості на відмінні особливості об'єктів. Можна спробувати оживити пам'ять нагадуючими запитаннями, які здібні викликати ті чи інші асоціації (наприклад: «Що Ви робили до цього? В якому місці Ви гуляли?»).

Використання анатомічних ляльок, в такому випадку, може виступати методом, який допоможе діагностувати неповнолітнього, як жертву сексуального використання. Такі ляльки виготовляються в чоловічій та жіночій, дитячій та дорослій версіях (мама, тато, дід, баба, брат, сестра, тітка, дядько) різного кольору. Ці ляльки мають реалістичну анатомічну будову людського тіла з чітко позначеними статевими органами.

Ляльки стають основним допоміжним засобом, що полегшує дітям відтворити і продемонструвати подій, які вони пережили, але про які вони не можуть чи не хочуть говорити.

Важається, що саме такий метод допомагає неповнолітньому побороти страх, сором і мовні бар'єри. Ляльки вистапають певним провідником до порозуміння між дитиною і спеціалістом. Завдяки лялькам мона також вивчити мову дитини і назви, які вона вживає для окреслення інтимних частин тіла.

Та варто відзначити, що при гарному контакті з жертвою та використанні вільної розповіді, можна отримати більш правдиву інформацію чим із застосуванням цих ляльок, так як неповнолітні схильні до фантазування та додумування фактів, яких не було. Тому, такий метод може бути використаний тільки в тому випадку, коли неповнолітній дійсно сам підтвердив факт сексуального насильства.

Висновок

Відповідно до вимог міжнародного права для ефективної роботи забезпечення безпеки дітей та організації профілактичної діяльності нещодавно було створено Управління ювенальної превенції.

Метою створення такого управління стало впровадження кращих міжнародних методик роботи з дітьми для попередження вчинення ними чи щодо них правопорушень.

Управління ювенальної превенції спеціалізується на: здійсненні профілактичної діяльності, що спрямована на запобігання вчиненню щодо дітей кримінальних та адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють; вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; застосування заходів для запобігання та припинення насильства в сім'ї дітьми, стосовно них та жорстокого поводження з ними; встановлення місцезнаходження дітей у разі їх безвісного зникнення; ужиття заходів індивідуальної профілактики з дітьми, схильними до вчинення правопорушень; ужиття заходів запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; виявленні батьків, які виховують дітей і гостро потребують матеріальної, педагогічної, психологічної допомоги, та вживання необхідних організаційних заходів з надання такої допомоги; прийняття та розгляд в межах своїх повноважень, визначених законом, заяв і повідомлень про насильство в сім'ї чи серед однолітків щодо дітей або про реальну загрозу його вчинення;.

Саме сприяння психологічній реабілітації неповнолітніх, які зазнали насилля є одним з основних завдань ювенальників. Адже вони одні з перших опиняються з неповнолітньою жертвою, яка зазнала психологічного, фізичного, сексуального чи економічного насильства. І тому, вони повинні виробити чіткий порядок комунікативної взаємодії з такими жертвами, щоб одночасно не нашкодити їм та отримати необхідну оперативну інформацію.

Такий порядок складається з декількох етапів:

- 1) оцінка ситуації, яка склалася (встановлення обставин події, мотивів, наслідків неправомірного діяння);
- 2) визначення психологічного портрета неповнолітнього (стать, вік, соціальне становище сім'ї, коло друзів, психологічний стан потерпілого, особисте ставлення жертви до події, яка сталася);
- 3) безпосереднє встановлення комунікації з неповнолітнім (підбір стратегій спілкування відповідно до віку потерпілого, створення умов для неповнолітнього, які б дозволили йому відчувати себе у безпеці, доброзичливе ставлення та товариський стиль розмови, пропозиції по наданню допомоги);
- 4) налагодження продуктивної взаємодії з потерпілим (пряме обговорення основної теми із залученням психологів, педагогів чи рідних).

Такий порядок взаємодії допоможе неповнолітньому сформувати нове ставлення до травмуючої події та сприятиме швидкому виходу із стресового стану для подальшої реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII;
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 06.12.2017 року №4952;
3. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001р.;
4. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 26.06.2001р.;
5. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001р.;
6. Закон України «Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995р. № 20/95-ВР;
7. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 року;
8. Наказ Національної поліції України «Положення про Департамент превентивної діяльності» від 27.11.2015 року № 123;
9. Наказ МВС України «Інструкція з організації роботи підрозділів кримінальної міліції в справах дітей» від 19.12.2012 №1176;
10. Авраменко С.М. Розслідування розбещення неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 19.00.09 /С.М. Авраменко – Київ, 2017. – 30.
11. Академічний тлумачний словник української мови Режим доступу/ [Електронний ресурс]: <http://sum.in.ua/>
12. Бочкор Н.П., Цільмак О.М., Швед О.В. та ін.. Зелені кімнати: психологічні особливості організації роботи з дітьми / Н.П. Бочкор, О.М.Цільмак, О.В. Швед та ін. - К.,2012. - 112 с.. 2012
13. Види насилля на дітьми. Їх вплив на дитину Режим доступу/ [Електронний ресурс]:<http://traumatherapy.com.ua/ru/resources/2012/01/11/vidy-nasiliya-nad-detmi-i-ih-vliyanie-na-detej>

14.

15. Дьордяй В.І. Кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ згвалтувань, що вчиняються неповнолітніми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 19.00.08 /В.І. Дьордяй – Київ, 2005. – 32

16. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство Режим доступу/ [Електронний ресурс]: <http://docplayer.net/55917198-Zeleni-kimnati-psihologichni-osoblivosti-organizaciyi-roboti-z-ditmi.html>

17. Поняття про суїцидальну поведінку. Особливості суїцидальної поведінки серед підлітків Режим доступу/ [Електронний ресурс]: <https://studfiles.net/preview/5241986/page:2/>

18. Роль психології в діагностиці особи допитуваного Режим доступу/ [Електронний ресурс]: <https://studfiles.net/preview/5777688/page:15/>